

Jon Erichsen

Alfred Jakobsen

Biografi på Høytidsdagen 26. februar 1987

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab ærer i år minnet om den islandske konferensråd, dr. juris. Jón Eiriksson, eller Jon Erichsen på dansk, på den høytidsdag som ligger nærmest 200-årsdagen for hans død, 29. mars 1787. Han ble valgt inn i selskapet 4. desember 1769, og hører altså til i det eldste sjiktet av medlemmer. Det var jo dengang bare 9 år siden Det trondhjemske lærde selskap ble stiftet, og bare to år siden det hadde fått rett til å kalle seg Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Ifølge Midbøe i hans verk om Selskapets historie var møtet i desember utelukkende viet valg av nye medlemmer.

Året etter Erichsens død ble det i *Nyeste Kjøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager* gitt en karakteristikk av ham. Det heter der bl.a.: "Han blev begrædt af alle Redelige, og savnet ikke alene af sin Familie, men af sit hele Fædreneland, der i ham mistede en af sine retsindigste, flittigste og lærdeste Embedsmænd. Konferensraad Erichsen var af temmelig Højde, smal af Statur, mager af Ansigt, men med levende og vittige Øjne. En mand, der ved sit milde Væsen, Venlighed, Lærdom og gode Hukommelse var særdeles behagelig og lærerig i Selskab, hvor han dog meget sjelden kom formedelst de idelige og forskjellige Arbeider, han var omringet af... Ved sin store Erfaring og Læsning var han uudtømmelig paa Samtale, hvilken han dog stedse førte med al den Beskedenhed, der er den Vise saa egen. Man hørte en og samme Mand at tale med den fineste Smag i philologiske og filosofiske Materier, og om Handelen, Søfarten, Politiken og vor Stats Indretning paa en Maade, som viste Skarpsindighed og Indsigt..."

Jon Erichsen er fattiggutten fra provinsen som i kraft av sine rike evner når noen av de høyeste embetsposisjoner i Danmark. Det er sus av eventyr, men også av tragedie over hans saga. Jeg skal i denne korte biografien først gi et riss av hans liv og embetskarriere, og deretter gå litt nærmere inn på hans vitenskapelige virke.

Han var av bondeætt og ble født 31. august 1728 på gården Skálafell i det sørøstlige Island. Han la tidlig for dagen usedvanlig begavelse, og foreldrene satte ham derfor i lære hos presten i en nabo-bygd. I 1743 ble han opptatt ved Skálholt lærde skole. Her hendte det

noe som skulle gi hans liv en helt ny kurs. En kan kalle det en tilfeldighet eller skjebnen om en vil. Han kom i kontakt med den elskelige presten, seinere biskop, Ludvig Harboe, som i årene 1741-45 oppholdt seg på Island for å inspisere kirke- og skolevesenet der. Harboe ble så begeistret over guttens evner at han tilbød seg å ta ham til seg som sin pleiesønn og sørge for hans framtid. Jon Erichsen sa seinere: "Ord strekker ikke til for å uttrykke den takknemlighet som jeg er skyldig hans høyerverdighet. Det er nok å si at han da tok meg til seg som om jeg var hans eget barn, og han har alltid siden vært som en far for meg".

Mens Harboe var på Island, ble han utnevnt til biskop over Thronhjem Stift, og Jon Erichsen fulgte ham nå til Danmark og neste år (1746) til Norge. En vet ikke om Jon fikk sagt farvel til foreldre og søsken; han kom iallfall ikke til å se verken dem eller sin fødeøy igjen. Det må ha skapt en aldri slukket lengsel i hans sinn, for han elsket sitt land og sitt folk. Men han korresponderte flittig med sine slektninger, og seinere i livet hjalp han sine søsken til skolegang.

Harboe og Erichsen kom til Trondhjem i juli 1746, og Jon ble satt i Trondhjem lærde skole. Her rykket han straks opp i øverste klasse eller mesterlektien, der han fikk den legendariske rektor Benjamin Dass, Petter Dass' slektning, som lærer. Han blir regnet som kanskje den dyktigste pedagogen Trondhjem Katedralskole har hatt før det 19. århundre. På grunn av sin begavelse og sin flid ble Jon snart Benjamin Dass' kjæreste elev. Spesielt utmerket han seg i gresk. Da han i 1748 ble dimittert til Universitetet i København, fikk han det mest strålende vitnesbyrd av sin læremester. Jon reiste sammen med Harboe til København. Han var nemlig blitt tilknyttet sin svigerfar, biskop Hersleb, som medhjelper i Sjællands stift.

Erichsen har altså i to år, fra han var 18 til han ble 20 år gammel, slitt skolepulten og vanket i gatene her i byen. Da han i 1769 fikk innvalgsbrevet fra visepreses, biskop Gunnerus, har han sikkert tenkt tilbake på den tida og kanskje ønsket at det skulle bli høve til en Norgesreise igjen. Men den ble i så fall aldri realisert.

Det var opprinnelig meningen at han skulle studere teologi, men i de første par årene konsentrerte han seg hovedsakelig om gresk og filosofi og dermed beslektede vitenskaper. Etter en tid ble han amanuensis hos den framtreddende juristen og embetsmannen Bolle Willum Luxdorff. Etter oppfordring fra ham valgte Jon Erichsen det juridiske studium, og i 1758 tok han juridisk embetseksamen.

Allerede året etter sin eksamen fikk Erichsen professoratet i rettsvitenskap ved Sorø akademi. Han ble sterkt anbefalt til stillingen både av Harboe, som i mellomtida var blitt biskop over Sjællands stift, og av Luxdorff. Den siste uttaler om ham at "han har en aaben Hjerne, et tydeligt Begreb, en moden Skønsomhed og en sund Smag", videre

at han er meget dyktig både i de gamle og i moderne språk, så at Luxdorff etter sju års fornøylig omgang med ham tør anbefale ham som fortrinnsvis egnet til lærerstillingen.

Erichsen tiltrådte embetet bare fem år etter Ludvig Holbergs død. Han hadde som kjent testamentert sitt store gods kompleks til akademiet. Til gjengjeld hadde han fått barontittel og ervervet seg en vesentlig innflytelse på undervisningsplanen for det; det ble innrettet til en verdslig dannelsesanstalt for unge adelsmenn. Nettopp i 1750-60-årene hadde akademiet sin glanstid.

I 1765 ble Gerhard Schøning professor i historie og veltalenhet i Sorø. Han kom fra Trondhjem der han i 14 år hadde vært rektor ved katedralskolen. Der hadde han overtatt etter Benjamin Dass, som ønsket å trekke seg tilbake og da til fordel for sin yndlingselev. I 1769 flyttet også Dass til Sorø. Han bodde i huset hos Schøning og kunne glede seg ved samværet med sine to gamle elever, Jon og Gerhard. Et merkelig treff, må en si, at disse tre med så nær tilknytning til katedralskolen og vitenskapsselskapet her i byen skulle komme til å kample sammen i flere år i en dansk småby! Samtalen mellom "de lærde Sorøeske Herrer", som trekløveret ble kalt, må vel ofte ha kretset om Trondhjem, mennesker og forhold her.

I 1771 ble Erichsen forflyttet til København som kommitert i det nyopprettede "norske Kammer" (kollegium for Norges finanser). Derfra overgikk han i 1773 som deputert til Økonomi- og Kommercekollegiet. Fra 1777 var han deputert i Rentekammeret og General-Toldkammeret. Her hadde han de islandske, færøyske, grønlandske og finnmarkske saker under seg. I 1779 ble han utnevnt til assessor i Høyesterett, og i 1781 fikk han tittel av konferensråd.

Erichsens arbeidskraft ble tatt i bruk på en spesiell måte da han i 1781 ble utnevnt til overbibliotekar ved Det kongelige bibliotek i København. Det var som kjent blitt grunnlagt av den litterært interesserte kong Fredrik den tredje. I de 6 årene Erichsen var bibliotekar, gjorde han en kjempeinnsats. Han klarte å utvirke at personalet ble økt, dets lokale utvidet, og at det ble avsatt en årlig pengesum til driften av det. For bokinnkjøpet trakk han opp retningslinjer som framleis er gyldige. Da han ble ansatt, var samlingen dårlig vedlikeholdt. Han tok fatt med sin sedvanlige iver og energi, ordnet, innbandt og fylte manglende huller. Etter hvert var biblioteket kommet til å eie en stor og verdifull samling av håndskrifter, og noen av de viktigste var gitt som gave fra biskop Brynjólfur Sveinsson på Island. Han samlet håndskrifter først og fremst etter oppfordring fra kongen. Til de verdifulleste hørte Flateyjarbók og Codex regius av eddadiktene. Erichsen laget en fullstendig katalog over manuskriptsamlingen. Den bestod av ikke mindre enn 3677 bind i alle formater. Katalogen fyller 5 foliobind,

og den er ved sin faste plan og de fyldige opplysningene om håndskriftenes tekster, alder og herkomst et fremragende arbeid som blir nyttet den dag i dag.

I 1786 utgav han i trykken et kortfattet resymé av den under tittelen: *Udsigt over den gamle Manuskriptsamling i det store kongelige Bibliothek*. Det er på 140 sider.

Det ble også trukket store vekslers på Erichsens innsatsvilje som medlem i forskjellige komitéer nedsatt av regjeringen. Han kom på den måten til å medvirke til flere viktige reformer i liberaliserende retning, bl.a. omorganiseringen av universitetet og skoleverket, opphevingen av stavnsbåndet i 1788 og frigiingen av den islandske handelen i 1786.

Island var på denne tid dypt nedsunken i fattigdom og sosial nød, og han var sterkt opptatt av hvordan en kunne forbedre landets økonomi og øke kjennskapet til dets materielle og kulturelle forhold. Karakteristisk for ham som barn av opplysningstida er det at da han ble tilbudt formannsplassen i det nystiftede islandske litteraturselskap (Lærdómslistafélag), satte han igjennom at dets hovedoppgave skulle være praktisk opplysning om landet; i de følgende år forfattet han selv atskillige avhandlinger om næringsveier og lignende, som ble tatt opp i dets skrifter. Han forsynte også andres verker om Island med instruktive innledninger og merknader.

Det fortelles at da Erichsen kom til København i 1748, hadde han halvveis glemt å tale islandsk. Hans landsmenn blant studentene der nede gjorde narr av ham og bebreidet ham for det. Noe slikt ville han naturligvis ikke ha sittende på seg, og han nyttet derfor alle sine fristunder til å friske opp sitt morsmål. Det førte til at han for alvor "oppdaget" og ivrig begynte å studere Islands gamle litteratur og historie. Hans interesse for den norrøne litteraturen resulterte etter hvert i en rekke mindre avhandlinger på latin. Han skrev om de gamle nordboers egennavn, om deres utenlandsreiser og forkjærlighet for hester, om barneutsetting, om berserker og om drømmer og ånder. I et brev til Peter Frederik Suhm forteller Luxdorph at han har en islending til å lære seg islandsk. Den islendingen var sannsynligvis Erichsen, så han må raskt ha innhentet det forsømte.

Men Erichsen hadde også en annen læresvein, nemlig Gerhard Schøning. Han satt i 1740-årene nede i København og drev historiske studier. Omtrent ved utgangen av tiåret kommer det et nytt preg over hans historiske opptegnelser; de blir ikke lenger avfattet på latin, og de inneholder fra nå av svært mye stoff angående den norrøne tid. Opprinnelig hadde Schøning visstnok liten eller ingen øving i å lese gammelnorske tekster. Det kan neppe være tvil om at Erichsen har hjulpet ham på vei, og at det var gjennom samarbeid med ham at Schøning etter hvert vant fram til å bli en av århundrets grundigste kjennere av den gamle tids språk og litteratur.

I sin rektortid i Trondheim (1751-65) gikk Schøning i gang med forarbeidene til en utgave av *Konungs skuggsjá*. Som grunnlag fikk han fra København en avskrift av teksten etter noen av de beste håndskriftene. Hans plan var at utgaven foruten den gammelnorske teksten skulle inneholde en latinsk oversettelse og merknader. Men han la arbeidet til side ufullført. Imidlertid hadde også en islending, Hálfdan Einarsson, som var rektor ved den lærde skole på Hólar, påbegynt en utgave av Kongespeilet. Dette arbeidet ble, med god hjelp av Schøning, fullført og forbedret av Erichsen. Det utkom i Sorø i 1768 med både latinsk og dansk oversettelse. Den danske oversettelsen og merknadene er ved Erichsen, som også besørget utgivelsen. Slik gikk det altså til at et av våre aller viktigste litterære verker fra middelalderen ikke ble første gang utgitt i Norge, men i Danmark. Det skulle gå 80 år før dette sentrale gammelnorske kildeskriftet kom i trykken på nytt; det var i Christiania i 1848 ved R. Keyser, P. A. Munch og C. R. Unger.

Også en annen nordmann, nemlig Hans Jacob Wille, som jo en tid var sekretær i vårt selskap, står i takknemlighetsgjeld til Erichsen. I 1787 gav han ut *Udtog af den nordiske Mythologie eller Othins Gude-Lære*. Der er visstnok det første oversyn som er gitt over hele den norrøne mytologi. I forordet opplyser han at han egentlig ikke hadde tenkt å la arbeidet trykke, men: "At det nu derimod udgives, det haver min afdøde store Patron og Velynder, den uforglemmelige Hr. Conference-raad Erichsen bevæget mig til, thi den store Yndest og Bevaagenhed, som denne Lærde Menneskeven saa uforskyldt fattede for mig, gjorde, at jeg ved en vis Anledning tilmeldte ham min Hengivenhed til vore nordiske Old-Sager, og fortalte ham om mit Arbeide; han forlangte Udtoget til Giennemlæsning, og tilbage sendte det med et saa smigrende Bifald, at jeg troede, det ikke vilde blive Publikum saa aldeles ubehageligt; om det ved Trykken blev udgivet — ja denne uforlignelige Mands Venskab for mig gik endog saa vidt, at han kort for sin Død tilmeldte Hr. Professor Strøm, at han havde havt i Sinde, for den kongel. anbefalede Skole-Commission at foreslaae det til Brug i Skolen".

Formodentlig er det mens Wille drev arkivstudier i Geheimearkivet i København til sin bok *Beskrivelse over Sillejords Præstegjæld i Øvre-Tellemarken* at han har truffet Erichsen. At hans gudelære ikke ble tatt i bruk i skolen, henger sikkert sammen med at Erichsen døde før tanken kunne bli realisert.

Den humanistiske åndsstrømningen vakte i Danmark — som i andre land — interesse for studiet av den nasjonale historien. De danske historikerne hadde mot slutten av 1500-tallet fått kontakt med lærde islendinger som kunne gi dem opplysninger om de islandske kildene til Nordens historie, og som kunne skaffe håndskrifter. På

1600-tallet var det mange ivrige manuskriptsamlere – jeg har alt nevnt kong Fredrik den tredje. Den betydeligste samleren var islendingen Árni Magnússon (1663-1730), professor ved Københavns universitet. Hans kolleksjon av islandske og norske håndskrifter og diplomer ble etter hvert tidens største. Han testamenterte den til universitetet, og av sin formue opprettet han et legat til utgivelse av skrifter fra den. Fra 1772 av og fram til i dag har Kommissionen for Det Arnamagnæanske Legat sørget for at håndskriftene kommer forskningen til gode.

Erichsen var medlem av kommisjonen fra starten av og deltok ivrig i dens virksomhet. Han utgav således for den i 1775 *Gunnlaug Orms-tunges saga*. Det var første gang den ble trykt, og den er i tidens løp blitt den mest leste og populæreste sagaen utenfor Island. Erichsens utgave var forynt med kopperstikk, og er i det hele tatt et staselig verk. Det er kanskje mer enn en tilfældighet at den utkom samme år som Goethes førromantiske skildring *Die Leiden des jungen Werthers*. Gunnlaug er en slags norrøn Werther, men av et noe stridbarere slag!

I 1787 gav Erichsen ut det merkelige diktet *Nóregs konungatal*; det var blitt framført for Snorres fosterfar, Jon Loptsson på Odde, ca. år 1190. Diktet har en interessant bakgrunn. Det henviser til Jons farfar, Sæmund Frode, som sin kilde og gjør det klart at han har skrevet de norske kongers historie fra Harald Hårfagre til og med Magnus den gode (på latin). At diktet ble resitert for Jon Loptsson, henger sammen med at han var dattersønn av kong Magnus Berrføtt og altså i slekt med det norske kongehuset.

I forbindelse med Erichsens virksomhet for å formidle kjennskap til den norrøne kulturen, må det også nevnes at han skrev en utførlig biografi over sin landsmann Tormod Torfæus, som jo var kongelig norsk historiograf. Torfæus er mest kjent for sitt store fire-binds verk om Norges historie, bygd på stoff fra islandske håndskrifter. Biografien, som kom i *Minerva*, var ennå ikke helt avsluttet ved Erichsens død.

Erichsens liv fikk en brå og tragisk slutt. Hans helbred hadde aldri vært sterk; på grunn av det intense arbeidspresset han var utsatt for, ble den stadig mer svekket. Til sist kom han inn i en slags kontinuerlig opphisselsestilstand. Den ble forverret ved vanskelige embetsforhold, som han nok ikke var helt uten skyld i selv, for han kunne stundom ha vanskelig for å gi etter eller endre sin mening. Kanskje har også en nedarvet disposisjon til tungsinn spilt inn. Alt dette brakte ham til å søke døden frivillig. På vei hjem fra Rentekammeret en kveld steg han ut av vogna si på Langebro og kastet seg i vannet. Han ble raskt dratt opp, men døde kort etter.

LITTERATUR

S. Pálsson og B. Thorsteinsson: *Æfissaga Jóns Eyríkssonar*. Kaupmannahöfn 1828.

E. C. Werlauff: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn*. Kiøbenhavn 1844, s. 204 ff.

Chr. Bruun: *Til Erindring om Jon Erichsen*. Kjøbenhavn 1887.

Dansk biografisk lexikon, b. IV. Kjøbenhavn 1890, s. 535 ff.